

Kertomuksentutkimuksen liikkuvat käsitteet

■ KAI MIKKONEN

The Travelling Concepts of Narrative. Toimittaneet Mari Hatavara, Lars-Christer Hydén ja Matti Hyvärinen. John Benjamins 2013.

Artikkelikokoelma *Travelling Concepts of Narrative* korostaa nimesään ja esipuheessaan kertomusta koskevien käsitteiden liikettä ja matkaa tiederajojen yli. Kymmenisen vuotta sitten, teoksessa *Travelling Concepts in the Humanities* (2002), Mieke Bal rakensi ajatusta käsitteistä tieteidenvälisen humanistisen tutkimuksen lähtökohtana. Esimerkkeinään Bal käytti monialaisia käsitteitä, kuten kehys, performanssi, intentio ja traditio. Samassa hengessä Tampereen yliopiston sosiologian professori Matti Hyvärinen ja Suomen kirjallisuuden professori Mari Hatavara sekä Linköpingin yliopiston sosiaalipsykologian professori Lars-Christer Hydén ilmoittavat toimittamansa kokoelman tavoitteiksi tieteidenvälisen kertomuksentutkimuksen keskeisten käsitteiden ja kysymysten kokoamisen, alalla vaikuttavien eri kerronnan teorioiden välien selvittelyn sekä oppirajoja ylittäneiden avainkäsitteiden muunnosten analyysin.

Haastavia tavoitteita on runsaasti. Lisäksi yksittäisiä tekstejä ohjaa koko joukko muita kysymyksiä: miten kertomuksilla tulkitaan elämää, kuinka tarpeellisia kertomukset ovat elämän hallinnassa, mikä on kertomuksen ja kokemuksen tai kerronnan teorian ja tekstianalyysin suhde, mikä on fik-

tiivisen ja tosipohjaisen kertomuksen ero tai mikä tekee sosiaalisen median henkilökohtaisesti pienistä tarinoista kertomisen arvoisia?

Huolella toimitettu ja monipuolinen teos on osoitus siitä, kuinka kertomuksia tutkitaan nykyään lukuisilla oppialoilla sekä kuinka aiheetta koskevalle tieteidenväliselle keskustelulle on jatkuvasti tarvetta. Kokoelman artikkelit paljastavat, että samantyyppiset kertomusta ja kerrontaa koskevat kysymykset kiinnostavat useita eri tieteenaloja. Taustalla on toki Suomen Lontoon instituutissa järjestetty seminaari vuonna 2010, mutta tämä ei selitä kaikkia teoksessa esiintyviä yhteyksiä ja samankaltaisuuksia.

Kaikki kokoelman kirjoittajat näyttävät esimerkiksi hyväksyvän ajatuksen kertomusten huomattavasta yleisestä merkityksestä ihmiselämässä. Heidän tapansa korostaa kertomusten arvoa on lisäksi luonteeltaan varsin samalla tavalla hillittyä, punnitsevaa ja suhteellisuudentajuista. Olivia Guaraldon (kertomukset italialaisessa feministisessä liikkeessä) ja Paul John Eakinin (omaelämäkerran teoria ja tutkimus) artikkelit, jotka sisältävät emansipaatiotarinan aineksia, ovat jossain määrin painokkaampia tässä suhteessa. Kirjoittajat eivät esimerkiksi samasta elämää, kokemusta ja ajattelua kertomukseen, kuten jotkut tunnetut filosofit, psykologit, antropologit ja kirjallisuudentutkijat ovat viime vuosikymmeninä tehneet, vaan painottavat kertomusten monitahoista limittymistä elämän ja kulttuurissa vaikuttavien kertomuksen mallien kanssa. Toisin sanoen kertomuksilla ja elämällä (tai todellisuudella ja sitä koskevilla käsityksillä) nähdään olevan moniulottei-

sia, toisinaan myös kiinnostavasti epäsymmetrisiä, suhteita.

Samalla useat kirjoittajat ottavat etäisyyttä esimerkiksi filosofi Galen Strawsonin edustamaan kritiikkiin, joka pyrkii kumoamaan väitteen kerronnasta identiteetin järjestäjänä, koska se samalla tuntuu mitätöivän ajatuksen kertomuksesta hyödyllisenä elämän tulkinnan muotona. Suuri osa kokoelman kirjoittajista torjuu myös aristoteelisen kertomusnäkemysten ja toisaalta realistisen romaanin mallien yleispätevyyden. Tämä ilmenee erityisesti halussa korostaa fragmentaaristen, rikkonaisten, epäjohdonmukaisten sekä jatkuvasti kehkeytyvien tai vahvasti aika- ja tilannesidonnaisten kertomusten merkitystä ja arvokkuutta tutkimuksen kohteena.

Kertomus prosessina, tekemisenä ja toimintana korostuu lähes kautta kokoelman, vaikka monessa tekstissä myös paneudutaan yksilöllisten kertomusten rakenteisiin. Tekstianalyysi painottuu vahvimmin Mari Hatavaran käsittelyssä Robert Gravesin omaelämäkerrasta ja *I, Claudius* -elämäkerrasta. Brian Schiffin artikkeli, joka on yleiskatsaus ja kommentaari psykologisen kertomustutkimuksen moninaisista lähestymistavoista, edustaa tässä suhteessa toista ääripäätä. Schiff ei käsittele kertovan tekstin tai esityksen konkreettisia esimerkkejä. Muut kirjoittajat asettuvat näiden kahden ratkaisumallin väliseen laajaan välimaastoon tavalla, jolla he sovittavat yhteen teoriaa ja aineistoja.

Kun ajatellaan kerronnan teorian käsitteiden liikkumista eri alojen välillä ja niiden yli, joka kirjan esipuheessa mainitaan sen yhdeksi aiheeksi, niin tässä suhteessa

teoksessa voisi olla huomattavasti enemmän tarkkuutta, poikkitieteellistä vertailua ja analyysia. Mitkä kerronnan teorian käsitteet ovat liikkuneet ja minkä oppialojen yli? Missä ja mistä syystä tässä yhteydessä mahdollisesti kohdataan tieteidenvälisyyden rajallisuus?

Narratologisen kerronnan teorian käsitteet eivät ainakaan ole arkipäiväistyneet sosiaalietieteellisessä tai lingvistiksessä kertomuksen tutkimuksessa, toisaalta myös käänsänsiologian kerronnan teoriaa on harvoin yhdistetty narratologiseen lähestymistapaan viime vuosien niin sanottua luonnollista narratologiaa lukuun ottamatta. Narratologisten käsitteiden liikkeistä teoksessa tulee lähinnä mainituksi jako esitys- ja tapahtumajärjestykseen, esimerkiksi silloin, kun Hyvärinen pohtii kyseisen jaon vähäistä merkitystä sosiaalietieteellisessä kertomuksen tutkimuksessa.

Artikkelissaan Hyvärinen kysyy, mikä liikkuu sutjakkaimmin yli oppirajojen, kertomuksen sana, käsite, teoria vai metafora, ja hahmottaa liikkuvan käsitteen muuttuvia ulottuvuuksia eli sen kriteereitä, viittauskohteita ja arvostuksia. Antologian valossa näyttäisi olevan niin, että kertomus on vastannut eri alojen tarpeisiin melko tyhjänä ideana tai metaforana, jolle on voinut luoda uusia merkityksiä ja ulottuvuuksia kullakin tutkimusalueella. Toisin sanoen, kun kertomuksen käsite omaksutaan uudella alalla, se aina myös määritellään uudestaan.

Kysymyksiä herättää joidenkin kokoelman kirjoittajien tapa samastaa kertomus kaiken merkitystä luovan toiminnan, ymmärtämisen ja ehkä myös kommunikaation

kanssa. Tällaiset yleistykset lienevät melko tyyppillinen tieteidenvälisen kerronnan teorian ja tutkimuksen ongelma. Näissä yhteyksissä, oppialojen eroja korostavista itsekriittisistä huomautuksista huolimatta, kertomus, jonkinlaisen arkkityypin mentaalisen mallin tai käsitteellisen metaforan muodossa, saattaa laajentua käsittämään kaikkea ymmärrystä, tulkintaa ja merkitystä. Kertomuksen raja tai ulkopuoli olisi joissain tapauksissa voinut tarjota hyödyllisen tavan rajata näkökulmaa. Kertomusten ulkopuolelle voisivat jäädä esimerkiksi toiset tekstityypit, kuten kuvaus, määritelmä, väite tai selostus, kertomisesta poikkeava esityksen tarkoitusperä, kuten dokumentaarisuus, tai kuvan, äänen ja metaforan keinovarot.

Kertomuksen tuolla puolen näyttäytyy tämän kokoelman teksteissä kuitenkin lähinnä vain minuuden murtuminen ja merkityksen autiomaa, esimerkiksi dementia, Alzheimer sekä yksilöllinen tai kulttuurinen trauma. Mark Freeman kuvaa tekstissään koskettavan omakohtaisesti, mitä tapahtuu kun kertomiselle ei ole enää edellytyksiä muistinsa menettäneen äidin elämässä. Lars-Christer Hydén taas hahmottelee kiinnostavasti, tosin vain suullisen kerronnan pohjalta, multimodaalista kerrontakäsitystä ja tarkastelee kertomisen apukeinoja silloin, kun kerronta vaikeutuu vakavan sairastumisen vuoksi. Näiden tärkeiden pohdintojen äärellä mieleen tulee muutamia, kenties naiiveja, kysymyksiä. Kun muisti häviää, eikö silloin aivan kaikki merkitys, elämän tulkintakyky, hallinta ja toiminta ole uhattuna? Entä miksi esimerkiksi dementia tutkimukses-

sa on syytä tarkastella juuri kerto-
van eikä muun merkityksenannon
ja kommunikaation katoamista?

Toisaalta myöskään kirjallisuud-
entutkija Stefan Iversen, joka pain-
ottaa epäkonventionaalisen kir-
jallisen kertomuksen merkitys-
tä kerronnan teorialle, ei tuo esiin
mahdollisuutta, että kirjallisuus
voi olla jotain muuta kuin kerto-
muksia. Jos Iversenin näkemystä
hieman kärjistää, niin kertomuk-
sen rajoilla kuhisee koko joukko
kiinnostavia epäkonventionaali-
sia kirjallisia kertomuksia, joissa
kuvataan esimerkiksi radikaalisti
aukkoisia, häiriintyneitä tai mo-
nitulkintaisia tietoisuuksia, mutta
niiden tuolla puolen ei näytä ole-
van mitään.

Varsinkin Eakinin, mutta myös
Andreea Deciu Ritivoin, polarisoin-
ti yhtäältä tekstikeskeiseen ”kirjal-
liseen narratologiaan” ja toisaalta
poikkitieteellisen ja elämänmakui-
seen kerronnan tutkimukseen, tai
”kerronnallisen käänteen teoriaan”,
joka kärjistää Hyvärisen aiemmin
tekemää varsin neutraalia jakoa, on
kestämätön. Yksi narratologian his-
torian kiinnostava ulottuvuus kos-
kee sellaisten kertovien tekstien ase-
maa, jotka eivät ole kirjallisia, kun-
ten kuvallista kerrontaa tai tekstiä ja
kuvaa yhdistävää kerrontaa, esimer-
kiksi elokuvia, kuvasarjoja ja sarja-
kuvia, mutta myös suullisia kerto-
muksia ja teatteria.

Nykyisen laajentuneen kerto-
muskäsityksen kannalta kirjalli-
suuden ulkopuolisten esimerkkien
anti narratologialle olisi varsin
mielekäs tieteenhistoriallinen ky-
symys, jota on kuitenkin käsitelty
hyvin vähän. Muilla kuin kirjallisi-
lla kertomuksilla on aina ollut oma
merkittävä roolinsa oppialan histo-
riassa ja oppikirjoissa, vaikka esi-

tysvälineen rooli kerronnassa on
silloin tyypillisesti jätetty sivuun
pohdinnoista. Eakinin tapa pitää
radikaaleina kertomuksia, joissa ei
ole kertojaa tai sanoja ja liittää tä-
mä mahdollisuus ainoastaan tietoi-
suuden ja ruumiin tasapainoa ha-
kevaan fyysisiin liikkeisiin, on var-
sin erikoinen. Onhan esimerkiksi
narratologinen elokuvatutkimus,
jossa kertomukset ilman kertojaa
ovat arkipäivää, ollut varsin mer-
kittävää.

Toisaalta Eakin on valmis laske-
maan kertomuksiksi myös ruumiin
liikkeet tietoisuuden ja tavoitteelli-
sen toiminnan tuolla puolen. Jarmi-
la Mildorfin artikkeli, jossa tarkas-
tellaan kirjallisen ja suullisen ker-
tomuksen eroja ja yhtäläisyyksiä si-
nä-kerronnassa, on tässä mielessä
turhaa vastakkainasettelua purka-
va esitys ja erityisen antoisaa luetta-
vaa. Mildorfin artikkeli osoittaa ha-
vainnollisesti ja omalla optimistisel-
la otteellaan, kuinka narratologiset
käsitteet avaavat uusia yhteyksiä kir-
jallisten kertomusten tutkimuksen
ja sosiolinguistisen suullisen kerto-
muksen tutkimuksen välille.

Eräs hiertymäpiste ja selvä kiista
teoksessa koskee fiktion ja tosipoh-
jaisen kertomuksen välisen eron
merkittävyyttä. Jens Brockmeier
edustaa yhtä keskustelun ääripää-
tä todetessaan, että fiktion ja faktan
ero häipyä näkyvistä, kun ajatel-
laan kertomuksia ymmärtämisen
ja merkityksenannon näkökulmas-
ta. Fakta ja fiktio ovat perustavan-
laatuisia psykologisia ja herme-
neuttisia inhimillisen ymmärryk-
sen ja merkityksenannon muotoja.
Toisaalta Brockmeier liittää fikti-
on ja faktan eron mitätöitymisen
myös omaelämäkerrallisen esityk-
sen ominaispiirteisiin, kuten pro-
sesseihin, joissa minäkuvaa raken-

netaan monenkaltaisista aineksista
ja joiden todenmukaisuutta on vai-
kea tai mahdoton osoittaa. Brock-
meierin päättely jää tässä suhteessa
kuitenkin vajaaksi. Vedottuaan fik-
tiivisen ja faktuaalisen kertomakir-
jallisuuden yhteiseen pohjaan, hän
siirtyy määrittelemään kerronnal-
lisen hermeneutiikan teoriaansa,
todetakseen sitten artikkelinsa lo-
pussa hieman kryptisesti, että tässä
teoriassa merkityksenannon pro-
sessi tapahtuu ”toisella tasolla kuin
mitä kategoriat, kuten fakta ja fik-
tio, kykenevät tunnistamaan”.

Iversen sen sijaan muistuttaa
jaon fiktiiviseen (*fictive narrati-
ve*) ja tosipohjaiseen kertomuk-
seen (*non-fictive narrative*) olevan
elimellinen osa useimpien luki-
joiden esiyymmärrystä. Tämä jako
— pragmaattisessa esiyymmärryk-
sen tai asennoitumisen eikä teks-
tiominaisuuksien merkitykses-
sä — vaikuttaa hänen mukaansa
huomattavasti siihen, millä tavoin
merkityksiä rakennetaan. Iversen
näkee myös varsin osuvasti Brock-
meierin käsittelevän tarinoita
merkityksenannon muotoina, kun
hän itse sen sijaan keskittyy siihen,
kuinka me (eli lukijat) ymmärräm-
me tarinoita. Brockmeierin ongel-
ma on myös, että hän näyttää sa-
mastavan tieteellisen faktan käsit-
teen ja tosipohjaisen kertomuksen.
Tosin huomio siitä, että faktan teo-
riat ovat olleet harvinaisia fiktion
teorioihin verrattuna, osuu koh-
dalleen.

Iversenin jako niin sanottui-
hin luonnollisiin ja epäluonnolli-
siin tai epäkonventionaalisiin ker-
tomuksiin ei kuitenkaan onnistu
tukemaan ajatusta fiktiivisten ker-
tomusten lukemisen erityisyydes-
tä. Kerronnan rakenteen konven-
tion rikkomista, kuten aukkoja,

kertojan muistikatkoksia, epämääräisyyksiä ja monitulkintaisuuksia esiintyy kummallakin puolella raja-aitaa, myös Iversenin omissa epäfiktiivisissä esimerkeissä, jotka ovat tanskalaisia keskitysleirimuistoja. Iversen perustelee fiktiivisen ja tosipohjaisen kertomuksen eron loppujen lopuksi varsin vahvasti lukemisen tapojen ja odotusten kautta eikä fiktiivisen kertomuksen, kuten pääesimerkinsä Jonathan Littellin *Hyväntahtoiset*-romaanin, ominaisuuksien avulla. Littellin romaanin poikkeuksellinen versio epäluotettavasta todistaja-kertojasta tarjoaa kuitenkin haastavan esimerkin, jonka parissa voi pohdita sitä, tulkitaanko romaanihenkilöiden mieltä, tai ainakin tietynlaisia sepitteellisiä tajuntoja, pelkääntään tosielämässä tuttujen käytäntöjen ja tapojen mukaan.

Teoksessa on artikkeliantologiaksi todella paljon sisäisiä yhteyksiä, alaviitteissä niitä on ehkä jopa liiallisuuksiin asti. Motivoituja yhteyksiä on paljon, parhaimpia niistä ovat kirjoittajien teksteihin sisällyttämät monet viittaukset toistensa artikkeleihin tai kommentit toistensa muihin kirjoituksiin ja aivoituksiin. Lopussa on vielä Ritivoin kokoava näkemys teoksen sisällöistä. Tämä vahvistaa edelleen artikkelikokoelman kiinnostavuutta kokonaisuutena.

Kaikki heijastelee toimituslistalla viitseliäisyyttä, jota näkee harvoin. Ritivoin loppukommentin arvoa tosin laskee se, ettei hän tyydy asettamaan artikkeleita yhteyksiinsä ja esittämään uusia kysymyksiä niiden pohjalta. Tässä tehtävässä olisi vielä riittänyt runsaasti työ-sarkaa artikkeleiden moniaineksisuuden vuoksi. On harmillista, että kommentaattori intoutuu erot-

telemaan jyvii akanoista omien mieltymysten mukaan ja katsoo tarpeelliseksi selvittää, mihin oletamaansa tieteidenvälisen kertomuksen teorian ryhmittymään hän itsensä lukee. Joku toinen lukija toki voi arvostaa tällaista asemointia, varsinkin jos mieltymykset ovat samankaltaisia.

Travelling Concepts of Narrative on kaiken kaikkiaan korkeatasoinen ja monipuolinen, vahvasti kansainvälinen ja hyvin ajan-kohtainen artikkelikokoelma, joka kartoittaa poikkeusteellisen kertomuksen tutkimuksen keskeisiä ongelmia ja mahdollisuuksia sekä tarjoaa paljon pohdittavaa ja uusia avauksia tällä alueella.

Kirjoittaja on dosentti ja yleisen kirjallisuustieteen yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN TAPAHTUMIA

28.2. klo 14–16 KALEVALAN PÄIVÄN SEMINAARI
http://www.finlit.fi/ajassa/kalevalan_paiva2014.htm

19.3. klo 14–19 MINNA CANTH 170 VUOTTA -SEMINAARI
http://www.finlit.fi/ajassa/minna_canth_2014.htm

26.3. klo 16.30–17.30 SUOMEN KAUPUNKIRAKENTAMISEN HISTORIA I–II. SKS:n
http://www.finlit.fi/ajassa/SKS_keskiviikot_kevät2014.htm

1.4. klo 13–16 TIEETEELLISEN TIEDON LEVITTÄMINEN JA ARVIOINTI -SEMINAARI
http://www.finlit.fi/tutkimus/Tieteellinen_julkaiseminen_2014.html

Seminaarissa pohditaan mm. sitä, minkälaisia tulevaisuuden julkaisufoorumia tarvitaan tieteellisen julkaisemisen tarkoituksen kannalta. Onko sähköinen julkaiseminen varteenotettava vaihtoehto yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimuksessa? Entä kuka lopulta maksaa tutkimustiedon levittämisen kustannukset? Vapaa pääsy. Ei ennakoilmoittautumista.

OHJELMA

13.15–13:30 Avauspuheenvuoro
Pääsihteeri, dosentti Tuomas M. S. Lehtonen, SKS
13:30–14:00 Tieteellinen julkaiseminen: paineet ja pedot
Professori Risto Nieminen, Aalto-yliopisto ja Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta
14:00–14:30 Avoimen tieteen haaste suomalaisille kustantajille
Professori emeritus Ilkka Niiniluoto, Helsingin yliopisto
14:30–15:00 Onko viiteindeksilä väliä? Historian julkaisufoorumit murroksessa
Professori Jari Ojala, Jyväskylän yliopisto
15:00–15:30 (Otsikko ilmoitetaan myöhemmin)
Johtaja Riitta Maijala, opetus- ja kulttuuriministeriö
15:30–16:00 Paneelikeskustelu
Pj. Tuomas M. S. Lehtonen
Jyrki Hakapää, Suomen Akatemia; Johanna Lilja, Tieteellisten Seurain Valtuuskunta; Jessica Parland-von Essen, Helsingin yliopisto sekä seminaarin alustajat

Tilaisuudet ovat SKS:n juhlasalissa, Hallituskatu 1, Helsinki. Tilaisuuksiin on vapaa pääsy, ei ennakoilmoittautumista.

Lisätietoja: <http://www.finlit.fi/tapahtumakalenteri/>, tiedotus@finlit.fi